

POSTKOMUNIZM W KONSTYTUCJI RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ Z 1997 R. – ZASADNY ZARZUT CZY POLITYCZNY MIT?

POST-COMMUNIST ELEMENTS IN THE 1997 CONSTITUTION OF THE REPUBLIC OF POLAND – LEGITIMATE CRITIQUE OR POLITICAL MYTH?

Dr Adam Tokarski

Uniwersytet Radomski im. Kazimierza Pułaskiego, Polska
e-mail: a.tokarski@urad.edu.pl; <https://orcid.org/0000-0001-9675-260X>

Abstrakt

Celem niniejszego artykułu jest zbadanie na gruncie nauki prawa konstytucyjnego formułowanych wobec Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 r. zarzutów dotyczących jej postkomunistycznego lub wręcz komunistycznego charakteru. W pierwszej części artykułu dokonano analizy postanowień Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z 1952 r. odnoszących się do zasad ustroju oraz systemu władzy publicznej, w celu określenia jakie są główne cechy jedynej konstytucji komunistycznej w polskiej tradycji ustrojowej. W drugiej części dokonano porównania głównych zasad ustroju Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z zasadami ustroju określonymi przez Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 r. Część trzecia to analiza regulacji odnoszących się do kształtu systemu władz publicznej w obecnie obowiązującej ustawie zasadniczej i określenie ich nawiązań do polskiej tradycji ustrojowej. Ostatnią częścią artykułu jest podsumowanie i przedstawienie wyników podjętych w nim badań.

Słowa kluczowe: Konstytucja PRL, demokratyczne państwo prawa, Prezydent RP, społeczna gospodarka rynkowa, polska tradycja ustrojowa

Abstract

The aim of this article is to examine, within the framework of constitutional law scholarship, the criticisms directed at the 1997 Constitution of the Republic of

Poland concerning its allegedly post-communist or even communist character. The first part analyzes the provisions of the 1952 Constitution of the Polish People's Republic relating to the principles of the political system and the organization of public authority, in order to identify the main features of the only communist constitution in the Polish constitutional tradition. The second part compares the fundamental principles of the political system established under the Constitution of the Polish People's Republic with those defined by the 1997 Constitution of the Republic of Poland. The third part provides an analysis of the current constitutional regulations governing the structure of public authorities and identifies their references to the Polish constitutional tradition. The final part summarizes and presents the results of the research undertaken in the article.

Keywords: Constitution of the Polish People's Republic, democratic state governed by the rule of law, President of the Republic of Poland, social market economy, Polish constitutional tradition

Zbliżająca się trzydziesta rocznica uchwalenia Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.¹ będzie – jak to zazwyczaj ma miejsce w przypadku ważnych jubileuszy – okazją do podsumowań i ocen dotyczących całego okresu jej obowiązywania. Oceny te będą zapewne w znacznej większości pozytywne, choć należy się spodziewać, że rocznicowy czas sprzyjać będzie również wzmożeniu zarzutów wobec obecnie obowiązującej ustawy zasadniczej. Najpopularniejszym i niejako podstawowym zarzutem podnoszonym przeciw Konstytucji RP jest zarzut dotyczący jej postkomunistycznego, a wręcz komunistycznego charakteru. Celem niniejszego opracowania jest zbadanie zasadności tych zarzutów, ale – co należy wyraźnie podkreślić – wyłącznie na gruncie nauki prawa konstytucyjnego, bez szczegółowego przytaczania ich treści, odnoszenia się do programów politycznych i jakiegokolwiek oceniania działalności publicznej ich autorów².

Taka ocena prawdziwości tych zarzutów, pozbawiona motywowanej politycznie emocjonalności oraz ocen charakterystycznych dla publicystyki, w zamiarze autora niniejszego opracowania umożliwić ma odpowiedź

¹ Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm. [dalej: Konstytucja RP].

² Brak przywołania w przypisie jakichkolwiek odniesień do prasowych artykułów i materiałów odnoszących się do takich twierdzeń i zarzutów jest zatem świadomą decyzją autora.

na następujące pytanie badawcze: czy występują, a jeśli tak, to jak silne są związki dzisiejszego polskiego systemu konstytucyjnego z dziedzictwem ustrojowym systemu komunistycznego? Hipotezę badawczą stanowi założenie, że Konstytucja RP zarówno w warstwie aksjologicznej, jak i przyjętych rozwiązań ustrojowych nie stanowi kontynuacji rozwiązań ustrojowych doby Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Próba odpowiedzi na pytanie badawcze i weryfikacji hipotezy podjęta zostanie z zastosowaniem metody formalno-dogmatycznej oraz metody historycznej.

1. Tradycje ustrojowe Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej

Rozważania mające na celu odpowiedź na tak postawione pytanie badawcze wymagają uprzedniego określenia czym jest postkomunizm rozpatrywany z punktu widzenia polskiej tradycji konstytucyjnej. Ideologia postkomunizmu definiowana jest przez *Słownik języka polskiego* jako zmodyfikowana wersja komunizmu, charakterystyczna dla okresu po upadku komunizmu w państwach byłego bloku wschodniego³. Ustalenie wzorca porównawczego, który pozwoli stwierdzić czy obecnie obowiązująca Konstytucja RP nawiązuje do ideologii komunistycznej i stanowiącej jej pochodną – ideologii postkomunistycznej, prowadzone musi być zatem poprzez analizę rozwiązań ustrojowych PRL. Okres politycznej egzystencji PRL był bowiem jedynym okresem w historii polskiej państwowości, w którym komunizm miał przemożny wpływ na jej kształt systemowy. Polska Rzeczpospolita Ludowa – znajdując się w orbicie wpływów radzieckich – zbudowana została w głównej mierze na ideowym fundamencie myśli komunistycznej charakterystycznej dla drugiego (leninizm), trzeciego (stalinizm) oraz czwartego okresu (lata 1956-1989) jej rozwoju [Tokarczyk 2010, 193].

W warstwie ustrojowej wpływy leninizmu i stalinizmu [Jędrzychowski 1952, 31] ujawniły się w pełni wraz z uchwaleniem Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z 22 lipca 1952 r.⁴ Moment ten kończył okres swoistej gry pozorów, polegającej na fałszywym demonstrowaniu kontynuowania polskich tradycji ustrojowych, czemu służyć miało m.in.

³ *Postkomunizm*, <https://sjp.pwn.pl/sjp/postkomunizm;2505911.html> [dostęp: 15.09.2025].

⁴ Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej uchwalona przez Sejm Ustawodawczy w dniu 22 lipca 1952 r., Dz. U. Nr 33, poz. 232 [dalej: Konstytucja PRL].

recypowanie na mocy tzw. Małej Konstytucji z 1947 r.⁵ szeregu postanowień Konstytucji marcowej z 1921 r.⁶ [Działocha i Trzciński 1977, 132-45]. Konstytucja PRL była bowiem ustawą zasadniczą wprost opartą na założeniach Konstytucji radzieckiej z 1936 r.⁷, przez co służyć miała ona przede wszystkim ugruntowaniu ustroju tzw. „demokracji ludowej”, a co za tym idzie przeszczepieniu na grunt polski wzorców ustrojowych charakterystycznych dla komunizmu radzieckiego [Persak 2003, 188-89]⁸.

Ustrój określony przez Konstytucję PRL zdefiniowany został jako demokracja ludowa, w której władza należała do ludu pracującego miast i wsi. Oznaczało to, że konstytucja ta teoretycznie w znacznym stopniu uprzywilejowywała robotników i chłopów pracujących. Zadaniem tych grup społecznych było rządzenie państwem, budowanie socjalizmu i określone przez doktrynę – w charakterystycznym dla epoki PRL paranoicznym tonie – zadanie działania na rzecz walki z reakcją [Burda 1969, 163-65]. Jednym z narzędzi realizacji tych założeń było prawo. Pojmowana w sposób charakterystyczny dla epoki PRL zasada praworządności nie akcentowała bowiem równości wobec prawa i indywidualnego charakteru praw, ale w art. 4 Konstytucji PRL określona została ona jako realizacja interesów i woli ludu pracującego. Wyraźne i charakterystyczne dla konstytucji socjalistycznych jest również nie tylko akcentowanie praw obywatelskich, ale nakładanie licznych, dość precyzyjnie określonych obowiązków wobec państwa i społeczeństwa m.in. obowiązku pracy, czujności wobec wrogów narodu, strzeżenia tajemnicy państwowej itd. [Wojtkowiak 1974, 101].

Kolejną znaną dla konstytucjonalizmu socjalistycznego cechą jest konstrukcja ustroju społeczno-gospodarczego, w którym szczególne miejsce zajmowała rozwinięta i złożona koncepcja własności. Art. 3 Konstytucji PRL wskazywał bowiem, że jednym z głównych zadań Rzeczypospolitej

⁵ Ustawa Konstytucyjna z dnia 19 lutego 1947 r. o ustroju i zakresie działania najwyższych organów Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. Nr 18, poz. 71 [dalej: Mała Konstytucja].

⁶ Ustawa z dnia 17 marca 1921 r. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. Nr 44, poz. 267 [dalej: Konstytucja marcowa z 1921 r.].

⁷ Konstytucja (Ustawa zasadnicza) Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich z dnia 5 grudnia 1936 r., *Izwestija Sowietow Deputatow Trudiaszczichsja SSSR*, 1936, nr 283.

⁸ Można wręcz stwierdzić, że Konstytucja PRL nosiła pewne cechy konstytucji oktrojowanej, ponieważ w piśmiennictwie okresu III RP stwierdza się, że projekt Konstytucji PRL był konsultowany, poprawiany i zatwierdzony przez J. Stalina.

Ludowej był rozwój gospodarki centralnie planowanej opartej na przedsiębiorstwach będących przedmiotem własności społecznej. Mimo, iż w Konstytucji PRL znalazły się zapisy dotyczące ochrony własności indywidualnej i dziedziczenia (art. 12 i 13), to zauważyć należy, że obecne są również – charakterystyczne dla epoki – wręcz agresywne przepisy ustawy zasadniczej mówiące o tym, że dążeniem PRL jest likwidacja „klas społecznych, żyjących z wyzysku” (art. 3) oraz przepisy promujące współzawodnictwo pracy (art. 14), co jasno wskazuje, że źródłem własności indywidualnej miała być przede wszystkim własna praca w gospodarce społecznej. Kolejnym obok przemysłu filarem gospodarki PRL było rolnictwo, które w świetle Konstytucji PRL rozwijane było przede wszystkim w formie gospodarki zespołowej, przybierającej formę organizacyjną spółdzielni, wspieranych w swej działalności przez państwo (art. 10).

Również ustanowiony przez Konstytucję PRL system władzy państwowej był w oficjalnych przekazach określany mianem „logicznej konsekwencji” obowiązywania zasady ludowładztwa. Naczelnymi organami władzy państwowej w PRL były Sejm i – zupełnie obca dla polskiej tradycji ustrojowej – Rada Państwa. Ich pozycja ustrojowa nie była jednak równorzędna, ponieważ Konstytucja PRL wyraźnie stwierdzała, że Sejm był najwyższym organem władzy państwowej oraz wyrazicielem woli ludu pracującego miast i wsi urzeczywistniającym suwerenne prawa narodu. Natomiast ustanowiona na mocy Małej Konstytucji i utrzymana przez Konstytucję PRL Rada Państwa zastąpiła zniesiony urząd Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej. Ta swoista kolegiatna głowa państwa [Rybicki 1981, 143], mimo rozległych kompetencji obejmujących m.in. prawo legacji biernej i czynnej, ratyfikowania oraz wypowiedzania umów międzynarodowych, prawo łaski, a także obsadzanie wskazanych w ustawie stanowisk cywilnych i wojskowych w ówczesnym piśmiennictwie określana była mianem emanacji Sejmu [Stembrowicz 1968, 8], bowiem jej członkowie wyłaniani byli przez izbę spośród posłów.

Konstytucja PRL podtrzymała również postanowienia Małej Konstytucji – wynikające ze sfałszowanego referendum z 30 czerwca 1946 r. – dotyczące likwidacji Senatu. System dwuizbowości w komunistycznej doktrynie prawa państwowego uznawany był niezmiennie za przeżytek feudalizmu, zabezpieczający interesy burżuazji oraz nie mający uzasadnienia i racji bytu w państwie socjalistycznym [Burda 1969, 230].

Kolejną charakterystyczną dla ustroju PRL cechą było funkcjonowanie Rad Narodowych, które były początkowo terenowymi organami jednolitej władzy państwowej, a w toku szeregu reform ukształtowały się jako organy realizujące przedsięwzięcia w zakresie potrzeb ludności z danego terenu i były przez nią wybierane [Fuks 1981, 185-88].

Konstytucja PRL ustanawiała również dość rozległy katalog praw i wolności, na czele z wyraźnie zaakcentowaną zasadą równości. Szczegółowe omawianie tego katalogu jest jednak zadaniem pozbawionym większego sensu, ze względu na fakt, że PRL była państwem nagminnie naruszającym standardy ochrony nawet podstawowych praw człowieka, czy tolerującym zbrodniczą działalność funkcjonariuszy publicznych.

Fasadowość cechowała również omówione wcześniej postanowienia dotyczące ustroju władzy publicznej, bowiem głównym ośrodkiem decyzyjnym w PRL była Polska Zjednoczona Partia Robotnicza. Jej kierownicza rola znalazła zresztą potwierdzenie w postanowieniach Konstytucji PRL na mocy nowelizacji z 10 lutego 1976 r.⁹

2. Zasady ustroju w Konstytucji RP

Konstytucja RP jest dziełem długiego procesu ustrojodawczego. Mimo burzliwego, wręcz rewolucyjnego czasu transformacji, w jakim powstała obecnie obowiązująca ustawa zasadnicza, intencją ustrojodawcy nie było całkowite zerwanie z dorobkiem historycznym państwa polskiego. Już w preambule do Konstytucji RP obecne są bowiem odwołania do wszystkiego „co cenne z ponad tysiącletniego dorobku”. W kontekście tematyki niniejszego opracowania należy zwrócić jednak uwagę, że w preambule obecne są odwołania wyłącznie do tradycji I i II Rzeczypospolitej. Brak jest jakiegokolwiek bezpośredniego odwołania do okresu PRL. Ponadto w preambule do Konstytucji RP ustrojodawca stwierdza, że 1989 r. był momentem odzyskania suwerenności przez Polskę i otwierał możliwość demokratycznego stanowienia o jej losach, co stanowi – w mojej opinii – wyraz zdystansowania się od epoki komunizmu.

⁹ Ustawa z dnia 10 lutego 1976 r. o zmianie Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, Dz. U. Nr 5, poz. 29.

W art. 1 Konstytucja RP określa, że Rzeczpospolita Polska jest dobrem wspólnych obywateli. Oznacza to, że państwo powinno być płaszczyzną umożliwiającą rozwój poszczególnych osób i ich wspólnot [Tuleja 2019, 25-26]. Konstytucja RP w przeciwieństwie do Konstytucji PRL nie dokonuje zatem uprzywilejowania określonych grup społecznych i nie uznaje ich za jedyne, które mogą budować swój dobrostan oraz nie wzywa do zwalczania grup uznanych za niepożądane. Kolejną fundamentalną zasadą polskiego ustroju w kształcie określonym przez obecnie obowiązującą ustawę zasadniczą jest zasada demokratycznego państwa prawnego. Państwo polskie w myśl Konstytucji RP ma realizować zatem zasadę demokracji opartej na suwerenności Narodu (rozumianego jako ogół obywateli, a nie wyłącznie masy pracujące), rozwiniętych (i przestrzeganych!) regulacji dotyczących praw i wolności jednostki oraz wolnych wyborów osób sprawujących władzę [Banaszak 2009, 17-18].

Niezbędnym elementem demokratycznego przebiegu procesu wyborczego w demokracji jest również funkcjonowanie realnego pluralizmu politycznego. Konstytucja RP – co oczywiste – nie przyznaje żadnej z partii wiodącej roli w życiu politycznym kraju. Zapewnia ona natomiast w art. 11 wolność tworzenia i działania partii politycznych. Jednakże, co symptomatyczne z punktu widzenia tematyki niniejszego opracowania, Konstytucja RP wprost zabrania działania partii odwołujących się w swoich programach do m.in. totalitarnych praktyk komunizmu (art. 13).

Prawo według Konstytucji RP nie jest już jedynie narzędziem realizacji celów określonych klas społecznych, ale formalną podstawą i granicą działania państwa. Takie ujęcie problematyki państwa prawnego ma również podstawowe znaczenia dla ochrony aspektów materialnych [Florczak-Wątor 2019, 28], ze szczególnym uwzględnieniem godności osoby ludzkiej i mających w niej swoje źródło pozostałych praw i wolności [Krukowski 1997, 38-48].

Przyjęcie takiej koncepcji godności osoby ludzkiej i uczynienie jej jedną z podwalin systemu ustrojowego [Jastrzębska-Wójcicka 2021, 339] pozwala również stwierdzić, że polska ustawa zasadnicza zachowuje zauważalny, aksjologiczny związek z chrześcijańskimi koncepcjami filozoficznymi, w których godność osoby ludzkiej stanowi jeden z centralnych punktów podejmowanych rozważań [Wroceński 2016, 9-11]. Związki ze współczesną

katolicką nauką społeczną Konstytucja RP zachowuje również poprzez omówioną wcześniej zasadę dobra wspólnego [Kryszewski i Prokop 2017, 52-53] oraz – wyrażoną w preambule – zasadę pomocniczości (subsydiarności) [Millon-Delsol 1998, 36].

W sferze konstytucyjnych zasad odnoszących się do funkcjonowania gospodarki już w tym miejscu należy stwierdzić, że w Konstytucji RP dokonała się radykalna zmiana względem Konstytucji PRL. Według art. 20 obowiązującej ustawy zasadniczej podstawą ustroju Rzeczypospolitej Polskiej jest społeczna gospodarka rynkowa. Konstytucja RP w wyraźny sposób zrywa zatem z centralnym planowaniem gospodarki. Funkcjonowanie społecznej gospodarki rynkowej musi bowiem uwzględniać wolność działalności gospodarczej, możliwość konkurencji uczestników życia gospodarczego, ale także dialog partnerów społecznych, który z jednej strony ma umożliwiać rozwiązywanie sporów pomiędzy podmiotami życia gospodarczego, a z drugiej ma zapewniać możliwość czynnego uczestnictwa w kształtowaniu mechanizmów rynkowych [Domańska 2001, 127-35].

Za podstawę funkcjonowania społecznej gospodarki rynkowej uznana została również własność prywatna. Konstytucja RP, zgodnie z przyjętą przez polskiego ustrojodawcę po 1989 r. koncepcją własności, nie uznaje już więc w żadnym wymiarze dominacji własności państwowej, czy spółdzielczej [Dybowski 1996, 306]. Ponadto w wyraźny sposób stwierdza w art. 21, że własność i prawo jej dziedziczenia podlegają ochronie Rzeczypospolitej oraz dokonuje ścisłego określenia kiedy możliwe jest wywłaszczenie.

Istotnemu przekształceniu w stosunku do Konstytucji PRL w obecnie obowiązującej ustawie zasadniczej uległ również ustrój agrarny. Gospodarka zespołowa, jako podstawowa forma działalności rolniczej w PRL, ustąpiła miejsca tradycyjnym, rodzinnym gospodarstwom rolnym, które w art. 23 uznane zostały za podstawę ustroju rolnego [Domańska 2001, 137].

Zauważyć należy jednak, iż Konstytucja RP w swoich postanowieniach przewiduje w sferze społecznej pewne rozwiązania charakterystyczne dla państwa socjalnego. W art. 67 ustanawia prawo do zabezpieczenia społecznego w razie niezdolności do pracy ze względu na chorobę lub inwalidztwo oraz po osiągnięciu wieku emerytalnego, a także w sytuacji pozostawania bez pracy nie z własnej woli. Zapewnia także równy dostęp do świadczeń opieki zdrowotnej finansowanej ze środków publicznych jako jeden

z elementów prawa do ochrony zdrowia (art. 68). Przywołane postanowienia Konstytucji RP są niewątpliwie wyrazem realizacji zasady sprawiedliwości społecznej (art. 2). Sprawiedliwość społeczna według Konstytucji RP powinna być rozumiana jednak jako dążenie do zachowania równowagi w życiu społecznym, a nie jako narzędzie realizacji polityki klasowej i jeden z elementów mitu socjalizmu, co było charakterystyczne dla epoki PRL [Sokolewicz i Zubik, 158-60].

3. Ustrój władzy według Konstytucji RP

Ustrój Rzeczypospolitej Polskiej według art. 10 Konstytucji RP opiera się na podziale i równowadze władzy ustawodawczej, władzy wykonawczej i władzy sądowniczej. Choć w doktrynie prawa konstytucyjnego funkcjonuje pogląd, iż deklarowana w ustawie zasadniczej równowaga władz doznaje pewnych zaburzeń [Skrzydło 2008, 126-27], to z całą pewnością można stwierdzić, że przyjęta zasada podziału władz jest czymś zupełnie przeciwnym, niż ustanowiona na mocy Konstytucji PRL zasada przyznająca najwyższą władzę państwową Sejmowi.

O radykalnym zerwaniu z tradycjami ustrojowymi PRL – które zasadniej byłoby nazwać jednak tradycjami radzieckimi – świadczy również konstrukcja poszczególnych segmentów władzy. Konstytucja RP dokonała bowiem ostatecznego potwierdzenia kierunku zmian ustrojowych przyjętego po 1989 r. W obrębie władzy wykonawczej zmiany te polegały przede wszystkim na przywróceniu urzędu Prezydenta, który – jak już wspomniano – w 1952 r. zastąpiony został kolegiatnym, obcym polskiej tradycji ustrojowej organem, a mianowicie Radą Państwa. Restytucja urzędu Prezydenta, choć w zamyśle miała służyć utrwaleniu ustroju socjalistycznego [Mojak 1992, 127-28], stała się katalizatorem transformacji ustrojowej i istotnym elementem budowy demokratycznego ustroju. Sprzyjał temu fakt, że sam urząd głowy państwa po 1989 r. podlegał procesom demokratyzacji i w znacznym stopniu nawiązywał do prawdziwie polskich tradycji ustrojowych, których kształtowanie rozpoczęło się w okresie II RP. O demokratycznym charakterze urzędu Prezydenta świadczy przede wszystkim sposób jego wyboru. Konstytucja RP utrwaliła zasadę wyboru głowy państwa w drodze wyborów powszechnych na 5-letnią kadencję. W praktyce służyć to powinno wzmocnieniu autorytetu głowy państwa. Na uwagę

zasługuje również to, że Konstytucja RP, zgodnie z utrwalonym w państwach demokratycznych wymogiem, ograniczyła do maksymalnie dwóch ilość kadencji Prezydenta. Formalnie uniemożliwiono zatem charakterystyczną dla państw socjalistycznych praktykę sprawowania długoletniego, a często dożywotniego przywództwa.

Biorąc pod uwagę funkcje ustrojowe i kompetencje głowy państwa należy stwierdzić, że Konstytucja RP przyjęła koncepcję kompromisową wobec kształtu urzędu Prezydenta nakreślonego postanowieniami Konstytucji marcowej z 1921 r. a Konstytucją kwietniową z 1935 r.¹⁰ Prezydent nie jest zatem wyłącznie „posterunkiem dekoracyjnym” [Car 1924, 36]¹¹, ale nie jest także „czynnikiem nadrzędnym w państwie”¹². O silnych związkach z polską tradycją ustrojową świadczy natomiast przyznanie Prezydentowi funkcji w zakresie bezpieczeństwa państwa, jak choćby funkcja zwierzchnika Sił Zbrojnych, a także kompetencji sięgających swoją tradycją jeszcze do czasów monarchii, takich jak prawo łaski [Tokarski 2022, 267], czy też prawo nadawania orderów i odznaczeń. Priorytet zachowania tradycji akcentuje też przyjęcie rozwiązań ustrojowych, co prawda charakterystycznych dla polskiej myśli konstytucyjnej, ale poddawanych krytyce za ich rzeczywiste funkcjonowanie. Mowa tu o zastępstwie głowy państwa, które w rodzimej tradycji ustrojowej konsekwentnie powierzane jest Marszałkom Sejmu i Senatowi [Pastuszko 2015, 31-39].

Kolejną niezwykle wyrazistą reformą ustroju podjętą po 1989 r. było przywrócenie Senatu. Druga izba parlamentu, tak zaciekle atakowana przez komunistów, została co prawda przywrócona początkowo jako pewnego rodzaju namiastka demokracji, jednak według postanowień Konstytucji RP przekonstruowana została do kształtu tradycyjnej dla polskiego parlamentaryzmu drugiej izby Parlamentu. Konstytucja RP ukształtowała bowiem Senat, jako izbę refleksji w ramach modelu, który w doktrynie określany

¹⁰ Ustawa Konstytucyjna z dnia 23 kwietnia 1935 r., Dz. U. Nr 30, poz. 227 [Konstytucja kwietniowa z 1935 r.].

¹¹ Mianem „posterunku dekoracyjnego” urząd Prezydenta określany był pod rządami Konstytucji marcowej z 1921 r., co było wyrazem niezadowolenia z jego słabej pozycji ustrojowej.

¹² Konstytucja kwietniowa z 1935 r., przyznając Prezydentowi wyjątkowo rozległe kompetencje, w art. 11 określała go wprost mianem „czynnika” nadrzędnego.

jest mianem dwuizbowości nierównoprawnej, co wprost nawiązuje do koncepcji twórców Konstytucji marcowej z 1921 r. [Garlicki 1999, 4-5].

Konstytucja RP petryfikowała również swoimi postanowieniami trzy niezwykle istotne dla polskiego procesu demokratyzacji ustroju instytucje. Mowa tu o Naczelnym Sądzie Administracyjnym, Trybunale Konstytucyjnym i Rzeczniku Praw Obywatelskich. Powołanie tych instytucji, choć miało miejsce jeszcze w latach 80. XX w., stanowiło jeden z pierwszych zwiastunów erozji systemu komunistycznego i nadchodzącej transformacji ustrojowej. Warto w tym kontekście wskazać, że utworzenie urzędu Rzecznika Praw Obywatelskich było jednym z postulatów NSZZ „Solidarność”, który sformułowany został w 1981 r. [Gajda 2013, 77]. Jeszcze wcześniej, bo w latach siedemdziesiątych, rodząca się opozycja domagała się ustanowienia sądu administracyjnego i konstytucyjnego [Skrzydło i Zakrzewski 2017, 287]. Uznanie tych instytucji za instytucje konstytucyjne w postanowieniach ustawy zasadniczej uchwalonej w demokratycznej Polsce stanowiło – w mojej opinii – wyraźne potwierdzenie ich znaczenia dla ochrony praw i wolności człowieka i obywatela [Brzeziński 1998, 2].

Kończąc rozważania dotyczące najistotniejszych zmian w polskim ustroju, które zmierzały do zerwania z ustrojem PRL, należy odnieść się również do znaczenia Konstytucji RP dla funkcjonowania samorządu terytorialnego w Polsce. Obowiązująca ustawa zasadnicza, zgodnie z przyjętymi po 1989 r. rozwiązaniami, w art. 164 uznaje gminę za podstawową jednostkę samorządu terytorialnego, jednocześnie dopuszczając funkcjonowanie innych jednostek samorządu lokalnego i regionalnego. Przyjęcie, utrwalenie oraz rozwinięcie konstytucyjne i ustawowe tego kierunku reform umożliwiło nie tylko likwidację rad narodowych, ale także dostosowanie całej administracji publicznej do wymogów demokracji parlamentarnej i gospodarki rynkowej. Ponadto pozwoliło na realizację jednego z głównych celów demokratycznej Rzeczypospolitej – decentralizacji władzy publicznej [Wójcik 1999, 280-81], w duchu wyrażonej w preambule zasady pomocniczości.

Podsumowanie

Dokonane porównanie głównych założeń ustrojowych Konstytucji PRL i Konstytucji RP pozwala stwierdzić, że zarzuty ogniskujące się wokół przypisywania obecnie obowiązującej polskiej ustawie zasadniczej cech

konstytucji komunistycznej lub postkomunistycznej są bezzasadne, co potwierdza hipotezę badawczą przyjętą we wstępie niniejszego opracowania.

Po pierwsze świadczą o tym fundamenty aksjologiczne i główne zasady ustroju ustanowionego przez Konstytucję RP. Zrywa ona stanowczo z zasadą ludowładztwa, odrzuca proklamacje dotyczące budowy socjalizmu oraz konieczność walki z klasami posiadającymi. W swojej aksjologii oparta jest w znacznym stopniu na dziedzictwie chrześcijańskim i refleksji katolickiej nauki społecznej. Konstytucja RP, określając obszerny katalog praw i wolności człowieka i obywatela, jednocześnie podtrzymała dorobek okresu transformacji ustrojowej w zakresie ich rzeczywistej ochrony poprzez konstytucjonalizację sądownictwa administracyjnego, Trybunału Konstytucyjnego oraz Rzecznika Praw Obywatelskich. Wyraźnie dopuszczalnym jest również funkcjonowanie pluralizmu politycznego. Znamionnym jest jednak fakt, że zasada ta nie dotyczy partii komunistycznych.

W sferze gospodarczej Konstytucja RP całkowicie odeszła od koncepcji faworyzujących własność państwową oraz zespołową uprawę rolną. W zamian za to ustrojodawca stanowczo opowiedział się po stronie – opartej na konkurencyjności, własności prywatnej i dialogu społecznym – gospodarki rynkowej oraz uznał indywidualne, rodzinne gospodarstwa rolne za podstawę polskiego rolnictwa.

System organów władzy publicznej przyjęty w Konstytucji RP w żaden sposób nie kontynuuje narzuconych Polsce rozwiązań radzieckich ustanowionych na mocy Konstytucji PRL. Przeciwnie. Konstytucja RP wyraźnie nawiązuje do polskich tradycji ustrojowych, co widoczne jest w kształcie urzędu Prezydenta RP oraz przyjętych rozwiązaniach w zakresie funkcjonowania bikameralizmu. Konstytucja RP tworzy również ramy prawne dla funkcjonowania zdecentralizowanego samorządu terytorialnego.

Wszystko to pozwala stwierdzić, że ustrój III Rzeczypospolitej określony na kartach Konstytucji RP z całą pewnością nie jest ustrojem państwa komunistycznego. Nie jest również jakąkolwiek, nawet odległą modyfikacją ustroju PRL, a zatem nie może być określany mianem ustroju postkomunistycznego. Jest to natomiast ustrój republikański, demokratyczny i w znacznym stopniu zakorzeniony w polskich tradycjach ustrojowych, a także niepodległościowych.

PIŚMIENNICTWO

- Brzeziński, Mark. 1998. *The Struggle for Constitutionalism in Poland*. New York: Palgrave Macmillan.
- Burda, Andrzej. 1969. *Polskie prawo państwowe*. Warszawa: PWN.
- Car, Stanisław. 1924. *Z zagadnień konstytucyjnych Polski*. Warszawa: Drukarnia Policyjna.
- Domańska, Anna. 2001. *Konstytucyjne podstawy ustroju gospodarczego Polski*. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe.
- Dybowski, Tomasz. 1996. „Własność w przepisach konstytucyjnych wedle stanu obowiązywania w 1996 roku.” W *Konstytucja i gwarancje jej przestrzegania. Księga pamiątkowa ku czci prof. Janiny Zakrzewskiej*, red. Andrzej Jankiewicz, i Janusz Trzciniński, 301-27. Warszawa: Biuro Trybunału Konstytucyjnego.
- Działocha, Kazimierz, i Janusz Trzciniński. 1977. *Zagadnienie obowiązywania Konstytucji Marcowej w Polsce Ludowej 1944–1952*. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk: Ossolineum.
- Florczak-Wątor, Monika. 2019. „Komentarz do art. 2 Konstytucji.” W *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. Piotr Tuleja, 27-33. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Fuks, Tadeusz. 1981. „Rady Narodowe.” W *Ustrój polityczny Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, red. Tadeusz Fuks, i Andrzej Łopatka, 183-209. Warszawa: PWN.
- Gajda, Agnieszka. 2013. *Kierunki rozwoju instytucji Rzecznika Praw Obywatelskich w Polsce*. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe.
- Garlicki, Leszek. 1999. „Sejm i Senat.” W *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej*, red. Leszek Garlicki, 1-6. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe.
- Jastrzębska-Wójcicka, Klaudia. 2021. „Godność człowieka jako wartość chroniona konstytucyjnie.” *Przegląd Prawa Konstytucyjnego* 5 (63):335-45.
- Jędrzychowski, Stefan. 1952. „Przemówienie sejmowe.” W *Dyskusja sejmowa o konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej 18-22 lipca 1952 r.*, b. inf. o red., 31-41. Warszawa: Książka i Wiedza.
- Krukowski, Józef. 1997. „Godność człowieka podstawą konstytucyjnego katalogu praw i wolności jednostki.” W *Podstawowe prawa jednostki i ich sądowa ochrona*, red. Leszek Wiśniewski, 38-48. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe.
- Kryszeń, Grzegorz, i Krzysztof Prokop. 2017. *Aksjologia polskiej konstytucji*. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe.
- Millon-Delsol, Chantal. 1998. „Zasada subsydiarności – założenia, historia, problemy współczesne.” W *Subsydiarność*, red. Dariusz Milczarek, 29-38. Warszawa: Centrum Europejskie Uniwersytetu Warszawskiego.

- Mojak, Ryszard. 1992. „Geneza i kształtowanie się koncepcji instytucji prezydenta w procesie reform ustrojowych w r. 1989.” *Annales UMCS – Sectio G* 39, nr 7:119-55.
- Pastuszek, Grzegorz. 2015. „Funkcjonowanie mechanizmu władzy państwowej w okresie wykonywania zastępstwa Prezydenta RP (uwagi na tle naczelnych zasad ustrojowych).” *Przegląd Sejmowy* 5:29-40.
- Persak, Krzysztof. 2003. „Troskliwy opiekun i światły doradca Polski Ludowej” – poprawki Józefa Stalina do Konstytucji PRL z 22 lipca 1952 r.” W *PRL. Trwanie i zmiana*, red. Dariusz Stola, i Marcin Zaremba, 187-209. Warszawa: WSPiZ Koźmiński.
- Rybiński, Marian. 1981. „Naczelne organy władzy państwowej.” W *Ustrój polityczny Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, red. Tadeusz Fuks, i Andrzej Łopatka, 124-46. Warszawa: PWN.
- Skrzydło, Wiesław, i Wojciech Zakrzewski. 2017. „Po co nam Trybunał Konstytucyjny?” W *Konstytucja w państwie demokratycznym*, red. Sławomir Patyra, Mirosław Sadowski, i Krzysztof Urbaniak, 287-99. Poznań: Wydawnictwo Nauka i Innowacje.
- Skrzydło, Wiesław. 2008. „Zasada podziału władz i równowagi władz.” W *Polskie prawo konstytucyjne*, red. Wiesław Skrzydło, 124-27. Lublin: Oficyna Wydawnicza Verba.
- Sokolewicz, Wojciech, i Marek Zubik. 2016. „Państwo sprawiedliwe (sprawiedliwości społecznej).” W *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz I*, red. Leszek Garlicki, i Marek Zubik, 157-73. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe.
- Stembrowicz, Jerzy. 1968. *Rada Państwa w systemie organów PRL*. Warszawa: Wydawnictwa Prawnicze.
- Tokarczyk, Roman. 2010. *Współczesne doktryny polityczne*. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Tokarski, Adam. 2022. *Funkcje ustrojowe prezydenta w polskiej tradycji ustrojowej*. Radom: Wydawnictwo WSH.
- Tuleja, Piotr. 2019. „Komentarz do art. 1 Konstytucji.” W *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. Piotr Tuleja, 25-27. Warszawa: Wolters Kluwer.
- Wójcik, Stanisław. 1999. *Samorząd terytorialny w Polsce w XX wieku*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Wojtkowiak, Dionizy. 1974. „Podstawowe prawa, wolności i obowiązki obywatelskie w państwach na niekapitalistycznej drodze rozwoju.” W *Prawa i obowiązki obywatelskie w Polsce i na świecie*, red. Marian Szczepaniak, 73-106. Warszawa: PWN.
- Wroczyński, Józef. 2016. „Godność osoby ludzkiej podstawą prawa do wolności religijnej.” *Prawo Kanoniczne* 59:3-18.